

PAUL STRATHERN

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΣΕ 10 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΕΣ

μετάφραση
Φωτεινή Πίπη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Στον Κάιζερ και στον Λένιν

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Τρεις αποκαλυπτικές ιστορίες αυτοκρατορίας . . .	11
1. Η Ακκαδική Αυτοκρατορία	23
2. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία	47
3. Τα Χαλιφάτα των Ουμαγιαδών και των Αββασιδών	72
4. Η Μογγολική Αυτοκρατορία	94
5. Η Δυναστεία των Γιουάν	119
6. Η Αυτοκρατορία των Αζτέκων	142
7. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία	169
8. Η Βρετανική Αυτοκρατορία	197
9. Η Ρωσική Αυτοκρατορία	216
10. Η Αμερικανική Αυτοκρατορία	241
<i>Ευχαριστίες</i>	265
<i>Σημειώσεις</i>	266
<i>Παραπομπές και βιβλιογραφικές αναφορές</i>	275
<i>Ευρετήριο</i>	282

Τρεις αποκαλυπτικές ιστορίες αυτοκρατορίας

Στις αρχές του 15ου αιώνα, η Κίνα ήταν από μια άποψη ο πιο προηγμένος πολιτισμός στον πλανήτη. Στην Ευρώπη είχαν ήδη φτιάσει τα νέα για τα θαυμαστά της επιτεύγματα διά στόματος Μάρκο Πόλο. Το 1405, ο Τζου Ντι, τρίτος αυτοκράτορας της Δυναστείας των Μινγκ, διέταξε τον ναύαρχο Τζενγκ Χε να σαλπάρει με τον στόλο του από την Κίνα για να εξερευνήσει «τις θάλασσες του κόσμου».

Ο ναύαρχος Τζενγκ Χε ήταν από έφηβος στην υπηρεσία του αυτοκράτορα Τζου Ντι, όταν ο πρώτος είχε συλληφθεί και είχε ευνουχιστεί, σύμφωνα με τα τότε ισχύοντα έθιμα. Στη συνέχεια, ο Τζενγκ Χε είχε αναρριχηθεί σταδιακά και είχε εξελιχθεί σε έναν πανύψηλο άνδρα με εξίσου υψηλό πολιτικό παράστημα. Αυτόπτες μάρτυρες αναφέρουν πως είχε ύψος σχεδόν δύο μέτρα και δεκαπέντε εκατοστά και σχεδόν ενάμισι μέτρο περίμετρο. Ακόμα πιο εντυπωσιακού μεγέθους ήταν ο στόλος που διοικούσε. Περιλάμβανε περισσότερες από τρακόσιες μεγάλες ποντοπόρες τζόγκες με πανιά κατασκευασμένα από ξύλο, επανδρωμένες με περισσότερους από 28.000 άνδρες. Το «Θησαυρόπλοιο» του ναυάρχου Τζενγκ Χε –αντίγραφο του οποίου υπάρχει σήμερα στη Ναντζίνγκ– είχε

137 μέτρα μήκος. Επί τέσσερις αιώνες –δηλαδή, έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο– δεν υπήρχε επί γης στόλος ισάξιος με εκείνον του Τζενγκ Χε.

Από το 1405 έως το 1424, ο ναύαρχος Τζενγκ Χε και ο στόλος του πραγματοποίησαν έξι ταξίδια: από το Βιετνάμ έως την Ινδονησία, από τη Βιρμανία, την Ινδία και την Κεϋλάνη έως τον Περιοικό Κόλπο και, διαμέσου της Ερυθράς Θάλασσας, έως την Τζέντα και ύστερα γύρω από το Κέρας της Αφρικής και νότια έως την Κένυα. Δεν σώζονται πια ακριβή τεκμήρια για αυτά τα έξι ταξίδια, ωστόσο πιθανολογείται ότι τα ταξίδια του Τζενγκ Χε κάλυψαν αθροιστικά μια απόσταση ίση με δύο φορές τον περίπλου της γης. Μεταξύ των πολλών αξιοπερίεργων που έφερε μαζί του πίσω στην Κίνα ήταν και μια καμηλοπάρδαλη από τη Σομαλία. Η άφιξή της στην Κίνα προκάλεσε αίσθηση, καθώς επιβεβαίωσε την ύπαρξη του θρυλικού κινεζικού μονόκερου *ισίθην*, που τον 6ο αιώνα π.Χ. είχε προφητεύσει την έλευση «ενός βασιλιά χωρίς θρόνο» – αργότερα θεωρήθηκε πως αυτός ήταν ο φιλόσοφος Κομφούκιος, οι ιδέες του οποίου θα κυριαρχούσαν στην Κίνα επί δύο χιλιετίες.

Το 1430, όταν ο Τζενγκ Χε ήταν εξήντα ετών, διατάχθηκε να αναλάβει ένα έβδομο ταξίδι και «να φτάσει έως την άκρη της γης». Το ταξίδι αυτό έμελλε να διαρκέσει τρία χρόνια, να δώσει έμπνευση σε πολυάριθμους θρύλους και να γίνει το ταξίδι από το οποίο ο Τζενγκ Χε δεν θα επέστρεφε ποτέ. Σύμφωνα με τους αμφιλεγόμενους ισχυρισμούς του ειδικού της ναυτικής ιστορίας Γκάβιν Μένζις, ο Τζενγκ Χε, σε εκείνο το τελευταίο ταξίδι του, περιέπλευσε το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας και έφτασε στη Δυτική Αφρική, απ' όπου διέσχισε τον Ατλαντικό έως την Αμερική, περιέπλευσε το Ακρωτήριο Χορν και συνέχισε βόρεια έως την Καλιφόρνια. Ένας ναύαρχος που αποσιπάστηκε από τον κυρίως στόλο του Τζενγκ Χε λέγεται πως έφτασε στη Γροιλανδία και επέστρεψε στην Κίνα μέσω

της βόρειας Σιβηρίας (μια δίοδος πιθανόν ανοιχτή τότε εξαιτίας των επιπτώσεων της Μεσαιωνικής Θερμής Περιόδου). Ένας άλλος ναύαρχος λέγεται πως έπλευσε ως την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τους πρώτους πάγους της Ανταρκτικής.

Σύμφωνα με τον ιστορικό του Χάρβαρντ Νάιαλ Φέργκιουσον, τα στοιχεία στα οποία βασίζει τους ισχυρισμούς του ο Γκάβιν Μένζις είναι, «στην καλύτερη περίπτωση, ενδεικτικά ή συμπτωματικά και, στη χειρότερη, ανύπαρκτα». Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν ορισμένες ανωμαλίες που προκαλούν ερωτήματα, όπως το κινεζικό DNA που ανακαλύφθηκε σε αυτόχθονες φυλές της Βενεζουέλας, «διάφορες μεσαιωνικές κινεζικές άγκυρες [...] που βρέθηκαν στην ακτή της Καλιφόρνια», όπως και μερικά απρόσμενα ακριβή παράκτια χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται σε χάρτες οι οποίοι σχεδιάστηκαν προτού καταγραφούν οι σχετικές πληροφορίες από Ευρωπαίους εξερευνητές του 15ου αιώνα. Το γεγονός ότι οι εκπληκτικοί ισχυρισμοί του Μένζις για το θρυλικό έβδομο ταξίδι του Τζενγκ Χε είχαν ληφθεί σοβαρά υπόψη από ορισμένους επαληθεύτηκε περίτρανα όταν ο Κινέζος πρόεδρος Χου Τζιντάο απευθύνθηκε στο Κοινοβούλιο της Αυστραλίας το 2003 και υποστήριξε πως «οι Κινέζοι [...] είχαν ανακαλύψει την Αυστραλία τρεις αιώνες πριν από τον Κάπτεν Κουκ». Φαίνεται πως αυτό έχει ενσωματωθεί πλέον στην επίσημη κινεζική ιστορία.

Μετά τον θάνατο του ναυάρχου Τζενγκ Χε στην Ινδία το 1433, απέκτησαν, με τα χρόνια, δύναμη και εξουσία στην αυτοκρατορική αυλή νέοι κομφουκιανιστές, οι οποίοι «ήταν αντίθετοι στο εμπόριο και [...] σε καθετί ξένο». Εκδόθηκε μια σειρά από αυτοκρατορικά διατάγματα *Χαιϊζίν*, που απαγόρευαν την πλεύση κινεζικών πλοίων προς ξένα έθνη. Τα επίσημα αρχεία των ταξιδιών του Τζενγκ Χε καταστράφηκαν και ο αυτοκρατορικός στόλος ακινητοποιήθηκε στο λιμάνι, όπου σύντομα περιήλθε σε αχρησία. Τα διατάγματα *Χαιϊζίν*

είχαν εκδοθεί αρχικά ως μέτρα κατά των Ιαπώνων πειρατών, αλλά είχαν και την αθέλητη συνέπεια να απομονωθεί η Κίνα από τον έξω κόσμο. Ο προοδευτικός και ανοιχτός πολιτισμός της Δυναστείας των Μινγκ άρχισε να αποστειώνεται και ξεκίνησε η παρακμή «μιας από τις σπουδαιότερες εποχές εύρυθμης διακυβέρνησης και κοινωνικής σταθερότητας στην ανθρώπινη ιστορία».

Η δεύτερη αποκαλυπτική ιστορία μας σχετικά με τα ήθη και την κληρονομιά των αυτοκρατοριών διαδραματίζεται περίπου τρεις αιώνες αργότερα, την περίοδο, δηλαδή, που η απομόνωση της Κίνας άρχιζε να διαταράσσεται από την άφιξη Ευρωπαίων εμπόρων από την Πορτογαλία, την Ολλανδία και τη Βρετανία. Οι Βρετανοί άρχιζαν τότε να επιβάλλουν την αποικιακή διακυβέρνησή τους στην Ινδία. Ένα χαρακτηριστικό περιστατικό αυτής της περιόδου έλαβε χώρα το 1770, όταν η βόρεια επαρχία της Ινδίας Μπιχάρ ερημώθηκε από ακόμα έναν λιμό. Ύστερα από αυτό το γεγονός, ο ντε φάκτο άρχων των Βρετανικών Ινδιών Γουόρεν Χέιστινγκς διέταξε την κατασκευή του έργου που έμεινε γνωστό ως «Σιταποθήκη του Πάτνα». Ο κάπτεν Τζον Γκάρσιν, μηχανικός στον στρατό της Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών, διατάχθηκε να ανεγείρει ένα κτίριο «για την εσασεί πρόληψη και αποτροπή του λιμού στην επαρχία».

Το αποτέλεσμα ήταν ένα άκρως ευφάνταστο οικοδόμημα, το οποίο οι ντόπιοι ονόμασαν Γκόλγκαρ (που σημαίνει «στρογγυλό σπίτι»). Με ύψος σχεδόν 30 μέτρα και περίμετρο σχεδόν 150 μέτρα στο επίπεδο του εδάφους, δέσποζε πάνω από τα ινδικά σπίτια που το περιτριγύριζαν και από την κορυφή του πρόσφερε απεριόριστη θέα από την πόλη Πάτνα έως τον Γάγγη, ιερό ποταμό των ινδουιστών. Ο ντόπιος πληθυσμός αναγνώριζε στη θολωτή κατασκευή του τόσο τη μορφή μιας βουδιστικής *στούπας* όσο και τον θόλο ενός ισλαμικού τεμένους. Εφαπτόμενη στην εξωτερική επιφάνεια του θόλου, υπήρχε μια σπειροειδής σκάλα, προκειμένου οι Ινδοί

βαστάζοι να μπορούν να ανεβάζουν σακιά με σιτηρά και να τα αδειάζουν μέσα στην τρύπα στην κορυφή του θόλου, γεμίζοντας έτσι σταδιακά το εσωτερικό του ημισφαιρίου με αρκετά σιτηρά ώστε να αντιμετωπιστεί κάθε μελλοντική σιτοδεία. Το Γκόλγκαρ θεωρούσαν ότι «αντανακλούσε [...] τον ανδρισμό της αυτοκρατορικής παρουσίας» και ήταν «το διασημότερο από τα χρηστικά οικοδομήματα του Βρετανικού Ρατζ».

Ο κάπεν Γκάρσιν διέταξε να χαραχτεί μια επιγραφή στην πλαϊνή όψη του αρχιτεκτονικού αριστουργήματος που να ανακοινώνει ότι «πρωτογέμισε και σφραγίστηκε δημοσίως από τον...». Η ανακοίνωση αυτή έμεινε για πάντα ατελής. Σύμφωνα με τη βικτοριανή ποιήτρια Έμιλι Ίντεν, που επισκέφθηκε την περιοχή, το Γκόλγκαρ «απεδείχθη άχρηστο». Όταν επισκέφθηκα εγώ το Πάινα, μου έδειξαν αυτό το περιβόητο οικοδόμημα, το οποίο είναι ακόμα σε καλή κατάσταση σχεδόν δύο αιώνες μετά την ολοκλήρωσή του, και με ενημέρωσαν για τον λόγο της αχρηστίας του. Σύμφωνα με τον ξεναγό μου, η πόρτα στη βάση του θόλου, διαμέσου της οποίας θα έρεαν έξω τα σιτηρά όταν θα γέμιζε η αποθήκη, είχε κατασκευαστεί έτσι ώστε να ανοίγει μόνο προς τα μέσα.

Ορισμένες σύγχρονες πηγές αμφισβητούν αυτή τη σημαντική λεπτομέρεια, αλλά κατά την επίσκεψή μου στο Πάινα δεν βρήκα κανέναν που να μην είναι κατηγορηματικός αναφορικά με την αλήθεια της βρετανικής ανικανότητας και τα συνακόλουθα βάσανα που υπέμειναν εξαιτίας της οι ντόπιοι. Αυτού του είδους οι απόψεις ίσως ενισχύονταν από το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι με τους οποίους μίλησα ήταν τέτοιας ηλικίας ώστε ο τελευταίος λιμός του Μπιχάρ, που σημειώθηκε την περίοδο 1966-1967, ήταν μάλλον κάτι που είχαν βιώσει από πρώτο χέρι οι ίδιοι.

Η τρίτη αυτοκρατορική ιστορία μάς φέρνει στη σύγχρονη εποχή και, πιο συγκεκριμένα, σε μια περίοδο που, όπως θα δούμε, πολλοί

άνθρωποι πίστευαν εύλογα ότι θα σήμαινε το τέλος των αυτοκρατοριών της ανθρωπότητας. Οι δύο μεγάλες αυτοκρατορίες του κόσμου φάνταζαν αποφασισμένες να τον καταστρέψουν.

Το 1945, το «Πρόγραμμα Μανχάταν» των Ηνωμένων Πολιτειών, με επικεφαλής τον Ρόμπερτ Οπενχάιμερ, επιδίωκε να ολοκληρώσει ολοταχώς την πρώτη ατομική βόμβα στον κόσμο. Πολλοί από τους επιστήμονες που εργάζονταν για τον Οπενχάιμερ στο μακρινό Λος Άλαμος στην έρημο του Νέου Μεξικού είχαν διαφύγει από τη Γερμανία εξαιτίας των ναζιστικών διώξεων κατά των Εβραίων και, ως εκ τούτου, τους αποκαλούσαν ειρωνικά «το δώρο του Χίτλερ» στους Δυτικούς συμμάχους. Προτού επιχειρήσει την πρώτη δοκιμή της βόμβας ο Οπενχάιμερ, μερικοί από τους κορυφαίους επιστήμονές του –πρωτίστως ο Ουγγροεβραίος Έντβαρντ Τέλερ– ανέφεραν ότι μια πυρηνική έκρηξη θα μπορούσε να αναφλέξει την ατμόσφαιρα και να αποτεφρώσει κάθε μορφή ζωής στη γη. Ο Οπενχάιμερ ανέθεσε στον επικεφαλής του τμήματος θεωρητικής φυσικής του προγράμματος, τον Γερμανοεβραίο Χανς Μπίτε, να υπολογίσει την πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο.

Η μυστική αναφορά που συνέταξαν εντέλει από κοινού ο Οπενχάιμερ και ο Τέλερ υποστήριζε ότι μια τέτοιας έκτασης πυρκαγιά ήταν απίθανη, αλλά αισθάνθηκαν την υποχρέωση να προσθέσουν:

Ωστόσο, η πολυπλοκότητα του εγχειρήματος και η απουσία ικανοποιητικής πειραματικής θεμελίωσης καθιστά άκρως επιθυμητή την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

Παρ' όλα αυτά, η πρώτη ατομική βόμβα εξερράγη.

Το ίδιο ερώτημα ανέκυψε και πάλι το 1952, πριν από την πρώτη έκρηξη βόμβας υδρογόνου, την οποία τώρα είχε σχεδιάσει ο ίδιος ο Τέλερ. Για άλλη μια φορά, έπειτα από σχολαστικούς υπολογισμούς,

συνήχθη το συμπέρασμα πως η πιθανότητα ατμοσφαιρικής ανάφλεξης ήταν αμελητέα. Η δοκιμή της πρώτης έκρηξης βόμβας υδρογόνου διεξήχθη κανονικά. Αμέσως κατέστη σαφές ότι δεν ήταν σωστοί όλοι οι σχολαστικοί υπολογισμοί σχετικά με αυτή τη βόμβα – ούτε καν κατά προσέγγιση. Η ίδια η έκρηξη αποδείχθηκε δύομισι φορές ισχυρότερη απ' ό,τι είχε προβλεφθεί βάσει των μαθηματικών.

Μέσα σε λίγα χρόνια, η διαμάχη ανάμεσα στις δύο μεγάλες αυτοκρατορίες που διαγκωνίζονταν για την παγκόσμια κυριαρχία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Σοβιετική Ένωση, είχε εξελιχθεί σε μία εις άτοπον απαγωγή: είχαν αμφότερες συσσωρεύσει πυρηνικά οπλοστάσια ικανά να καταστρέψουν ολόκληρο τον κόσμο πολλές φορές. Το 1962, η αντιπαλοπάτη τους κορυφώθηκε με την Κρίση των Πυραύλων της Κούβας. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για μια κόντρα μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, όπου οι Σοβιετικοί «ανοιγόκλεισαν πρώτοι τα μάτια», και ο Αρμαγεδδών αποφεύχθηκε στο παρά πέντε. Ο ιστορικός των πυρηνικών εξοπλισμών Άλεξ Βελερστάιν, αρκετές δεκαετίες αργότερα, έγραψε πως η Κρίση της Κούβας ήταν «ακόμα πιο επικίνδυνη απ' ό,τι είχε αντιληφθεί ο περισσότερος κόσμος εκείνη την εποχή και πιο επικίνδυνη απ' ό,τι γνωρίζει ο περισσότερος κόσμος σήμερα».

Εκείνο το επεισόδιο ήταν ένα από πολλά «παρ' ολίγον ατυχήματα», όπου μία από τις δύο μεγάλες σύγχρονες αυτοκρατορίες θα μπορούσε να έχει καταστρέψει τον κόσμο αντί να παραδεχτεί την ήττα της. Ίσως το καλύτερα τεκμηριωμένο περιστατικό έχει να κάνει με «τον άνθρωπο που έσωσε τον κόσμο». Στις 6 Σεπτεμβρίου 1983, ο αντισυνταγματάρχης Στανισλάβ Πετρόφ είχε υπηρεσία στο καταφύγιο έγκαιρης πυρηνικής προειδοποίησης Σερπούχοφ-15 έξω από τη Μόσχα. Λίγο μετά τα μεσάνυχτα, κάποιος από τους υπολογιστές του αναμετέδωσε τις πληροφορίες από έναν σοβιετικό δορυφόρο, ο οποίος είχε εντοπίσει έναν εισερχόμενο αμερικανικό

διππειρωτικό βαλλιστικό πύραυλο. Αν τηρούσε απαρέγκλιτα την αποτρεπτική πολιτική της «αμοιβαία εξασφαλισμένης καταστροφής» (Mutually Assured Destruction – MAD), την οποία είχαν υιοθετήσει τότε τόσο οι ΗΠΑ όσο και η ΕΣΣΔ, ο Πετρόφ θα έπρεπε να έχει εξαπολύσει αμέσως μια ταυτόχρονη πανίσχυρη πυρηνική αντεπίθεση. Εκείνος, όμως, αποφάσισε πως η ένδειξη στον υπολογιστή οφειλόταν μάλλον σε κάποιο λάθος και παράκουσε τις εντολές του με το σκεπτικό πως, αν οι Αμερικανοί εξαπέλυαν όντως πρώτοι επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, προφανώς θα το έκαναν εκτοξεύοντας περισσότερους πυραύλους και όχι μόνο έναν. Σύντομα οι υπολογιστές τον ειδοποίησαν για άλλους τέσσερις εισερχόμενους πυραύλους. Μολονότι ο Πετρόφ δεν διέθετε κανένα τρόπο για να επαληθεύσει τη διαίσθησή του, για άλλη μια φορά έκρινε πως και αυτές οι ενδείξεις οφείλονταν σε σφάλμα του υπολογιστή, πως ήταν απλώς μια αλλόκοτη σύμπτωση. Και για άλλη μια φορά επέδειξε αυτοσυγκράτηση και δεν εξαπέλυσε αντεπίθεση.

Σύμφωνα με μεταγενέστερες αναφορές σε αυτό το περιστατικό:

Εκ των υστέρων διαπιστώθηκε ότι οι ψευδείς προειδοποιητικές ενδείξεις οφείλονταν σε μια σπάνια περίπτωση ευθυγράμμισης του ηλιακού φωτός πάνω σε νεφελώματα μεγάλου υψομέτρου με τις τροχιές [...] των δορυφόρων, ένα σφάλμα που αργότερα διορθώθηκε με τη διασταύρωση των δεδομένων και από έναν γεωστατικό δορυφόρο.

Καθεμιά από τις παραπάνω τρεις ιστορίες φωτίζει πτυχές της δημιουργίας μιας αυτοκρατορίας: το πνεύμα της περιπέτειας, το επίπεδο της διοίκησης που απαιτείται, καθώς και την επίμονη επιδίωξη και άσκηση άκρατης εξουσίας. Και όπως είδαμε, τέτοιου είδους επιτεύγματα συχνά εμπεριέχουν και στοιχεία της αυτοκαταστροφής

tous – για να μη μιλήσουμε για την όποια επακόλουθη, ευφάνταστη διαστρέβλωση των γεγονότων. Η πολυπλοκότητα της συντονισμένης οργάνωσης που απαιτεί η δημιουργία και λειτουργία μιας μεγάλης αυτοκρατορίας είναι σίγουρα το πλέον σύνθετο επίτευγμα της ανθρωπότητας, ένα επίτευγμα που ευθύνεται για μεγάλο μέρος της ιστορικής εξέλιξης της στο στάδιο διαμόρφωσής της. Παραδόξως, όμως, τα χρονικά των αυτοκρατοριών συχνά ασχολούνται περισσότερο με τα ήθη τους παρά με την ιστορική καταγραφή. Η εντύπωσή μας για τις αυτοκρατορίες, είτε βασίζεται σε γνώσεις είτε σε υπέρμετρο εθνικισμό, παραμένει αμφίσημη έως τις ημέρες μας, όπως καταδεικνύουν οι δύο παρακάτω περιεκτικές εικόνες από τον σύγχρονο πολιτισμό.

Στο διήγημα *Στη Συμφρονιστική Αποικία* του Φραντς Κάφκα ένας αποικιακός αξιωματικός δείχνει σε έναν επισκέπτη τη μεγαλοφυή μηχανή που δημιούργησε ο προϊστάμενός του. Όποιος κρίνεται ένοχος για κάποιο αδίκημα τοποθετείται μέσα στη μηχανή, στερεώνεται με λουριά και ύστερα η μηχανή εγγράφει αργά και βασανιστικά πάνω στο σώμα του τον νόμο που παραβίασε, υποβάλλοντάς τον έτσι σε θάνατο διά βασανισμού. Ο αποικιακός αξιωματικός είναι τόσο συνεπαρμένος από αυτή τη μηχανή, που επιμένει να κάνει μια ζωντανή επίδειξη στον επισκέπτη του. Αφού ρυθμίζει τη μηχανή να εγγράψει τις λέξεις «Έσο δίκαιος», μπαίνει μέσα σε αυτή ο ίδιος. Δυστυχώς, η μηχανή έχει χαλάσει, οπότε, αντί να διεκπεραιώσει την περίπλοκη λειτουργία της, βγαίνει εκτός ελέγχου και αρχίζει να ακρωτηριάζει τον αξιωματικό, επιφέροντας τον βασανιστικό θάνατό του. Εύκολα μπορεί κανείς να δώσει πολλές και διάφορες ερμηνείες σε αυτή την αινιγματική αυτοκρατορική εικόνα, ελάχιστες από τις οποίες θα είναι αισιόδοξες.

Η δεύτερη εικόνα είναι εξίσου τραγελαφική, αν και όχι τόσο μακάβρια όσο η πρώτη. Προέρχεται από την ταινία *Ένας Προφήτης... Μα Τι Προφήτης!* των Μόντι Πάιθον. Σε κάποια σκηνή, ο αρχηγός του

Λαϊκού Μετώπου της Ιουδαίας, τον οποίο ενσαρκώνει ο Τζον Κλιζ, συγκαλεί μια μουσική συνάντηση, κατά την οποία απευθύνει ομιλία προτρέποντας τους πιστούς οπαδούς του κόμματος να αποσείσουν τον ζυγό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κλείνοντας την ομιλία του, διερωτάται ρητορικά: «Τι έκαναν ποτέ για εμάς οι Ρωμαίοι;» Ένα ένα, τα μέλη του κόμματος προτείνουν αυθόρμητα και από μια απάντηση στην ερώτησή του, ώσπου, στο τέλος, ο αρχηγός τους υποχρεώνεται να αναφωνήσει αγανακτισμένος:

Εντάξει [...] εντάξει [...], αλλά πέρα από τις καλύτερες συνθήκες υγιεινής και την ιατρική και την παιδεία και την άρδευση και τη δημόσια υγεία και τους δρόμους και το σύστημα ύδρευσης και τα λουιρά και τη δημόσια τάξη [...], τι έκαναν για εμάς οι Ρωμαίοι;

Οι τρεις παραπάνω ιστορίες αυτοκρατορίας και οι δύο εικόνες που περιγράφηκαν μπορούν να χρησιμεύσουν ως πρότυπα προκειμένου να εξαγάγουμε γενικότερα συμπεράσματα για την αυτοκρατορία και πώς την αντιλαμβανόμαστε. Και όλα αυτά μας οδηγούν στο ακανθώδες ζήτημα του τι ακριβώς είναι η αυτοκρατορία. Ποιος είναι ο ορισμός της; Παραμένει αμετάβλητος αυτός ο ορισμός καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του κόσμου; Και τι επιπτώσεις έχουν τέτοιου είδους οντότητες στην παγκόσμια ιστορία; Το λεξικό *Oxford English Dictionary* δίνει τον εξής ορισμό για την αυτοκρατορία:

Μια μεγάλης έκτασης επικράτεια (ειδικότερα, κάποια που συγκεντρώνει πολλά ξεχωριστά κράτη) υπό την εξουσία ενός αυτοκράτορα ή ανώτατου άρχοντα· επίσης, ένα σύνολο χωριστών επικρατειών που κυβερνώνται από ένα κυρίαρχο κράτος.

Ο παραπάνω ορισμός μάς παρέχει ένα βασικό πλαίσιο. Αναπόφευκτα, με το πέρασμα των αιώνων μεταβάλλονται οι ειδικότερες μορφές που παίρνει η αυτοκρατορία – και οι φάσεις αυτού του μετασχηματισμού δεν μπορούν να θεωρηθούν όλες στοιχεία μιας προοδευτικής εξέλιξης.

Όπως προαναφέρθηκε, μια περιγραφή της αυτοκρατορίας οφείλει να περιλαμβάνει στοιχεία όπως περιπετειώδες πνεύμα, διοίκηση και εξουσία – αρχικά, με τη μορφή του πολέμου. Πράγματι, ο πόλεμος και η συνακόλουθη υποταγή αλλοεθνών λαών δείχνει να είναι η κύρια διαμορφωτική ώση από την οποία πηγάζει και αναπτύσσεται μια αυτοκρατορία. Ενώ έπονται –συχνά, αλλά όχι πάντα– κάποιες μορφές «εκπολιτισμού». Φαίνεται πως δεν ήταν καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ο πολιτισμός (στη δυτική εκδοχή του) διαδόθηκε σε όλη την υφήλιο ταχύτερα από ποτέ κατά τη διάρκεια του αιώνα που σηματοδεύτηκε από τους πρώτους δύο παγκόσμιους πολέμους και την απειλή ενός τρίτου.

Από την άλλη μεριά, ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα, ο κόσμος έχει πάψει να βιώνει μεγάλους πολέμους της κλίμακας των δύο παγκόσμιων, και ταυτόχρονα η πρόοδος, ιδίως με τη μορφή της ψηφιακής επανάστασης και όσα αυτή συνεπάγεται, έχει μεταμορφώσει τον κόσμο με έναν πρωτοφανή τρόπο. Έχοντας κατά νου αυτές –και άλλες– πολυδιάστατες πτυχές της αυτοκρατορίας, μπορούμε τώρα να ξεκινήσουμε το ταξίδι μας στην ιστορία της ανθρωπότητας όπως αυτή αποτυπώνεται σε δέκα εξέχοντα παραδείγματα αυτού του φαινομένου.

Η Ακκαδική Αυτοκρατορία

Πριν από περίπου 5.000 χρόνια, αγρoικές, μη νομαδικές κοινότητες της ύστερης Εποχής του Χαλκού άρχισαν να συσσωματώνονται σε αναγνωρίσιμους πολιτισμούς με συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση σε τρεις διαφορετικές περιοχές της υψηλίου. Ο πρώτος από αυτούς τους πολιτισμούς εμφανίστηκε πριν από το 3000 π.Χ. στην Εύφορη Ημισέληνο, δηλαδή στην περιοχή που εκτείνεται μνηοειδώς από την Άνω Αίγυπτο κατά μήκος της ανατολικής ακτής της Μεσογείου και της κοιλάδας ανάμεσα στον Τίγρη και στον Ευφράτη έως τον Περσικό Κόλπο. Παρόμοιες εξελίξεις έλαβαν χώρα γύρω στο 2500 π.Χ. στην κοιλάδα του Ινδού (δηλαδή, στην περιοχή που αντιστοιχεί χονδρικά στο σημερινό Πακιστάν) και μισή χιλιετία αργότερα κατά μήκος του Κίτρινου Ποταμού στην Κίνα. Στο κέντρο όλων αυτών των περιοχών βρίσκονται μεγάλα ποτάμια που αρδεύουν τις γύρω εκτάσεις και είναι επιρρεπή σε πλημμύρες. Μια από τις παλαιότερες περιγραφές απαντά σε κείμενο του Ηροδότου, του «πατέρα της Ιστορίας», από τον 5ο αιώνα π.Χ.:

Κατά τη διάρκεια της υπερχείλισης του Νείλου, είναι ορατές μόνο οι πόλεις, οι οποίες εξέχουν πάνω από την επιφάνεια του νερού όπως τα διάσπαρτα νησιά του Αιγαίου. Όσο συνεχίζονται οι πλημμύρες, τα σκάφη δεν κινούνται πια στα κανάλια και στους ποταμούς, αλλά πλέουν πάνω από τους αγρούς και τους κάμπους.

Κατά το μακρινό παρελθόν, φαίνεται πως μια τέτοια πλημμύρα πήρε τη μορφή καταστροφικού κατακλυσμού, ο οποίος παρέσυρε τα πάντα στο διάβα του. Έτσι, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η πρόωγη μυθολογία καθενός από αυτούς τους διακριτούς πολιτισμούς μιλάει για έναν μεγάλο θεόσταλο κατακλυσμό, ο οποίος πλημμύρισε όλη τη γη και από τον οποίο επιβίωσαν μόνο λίγοι εκλεκτοί. Στη βιβλική εκδοχή, οι εκλεκτοί επιζώντες ήταν ο Νώε και η οικογένειά του, καθώς και η κιβωτός του, που περιείχε «δύο δύο ἄρσεν και θήλυ ἀπὸ πάσης σαρκός, ἐν ᾧ ἔστι πνεῦμα ζωῆς» (Γένεσις 7:15) ἀπὸ «πάντα τὰ θηρία κατὰ γένος καὶ πάντα τὰ κτήνη κατὰ γένος καὶ πᾶν ἔρπετον κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος καὶ πᾶν ὄρνειον πετεινὸν κατὰ γένος αὐτοῦ» (Γένεσις 7:14). Ὅταν υποχώρησε η πλημμύρα, η Κιβωτός του Νώε λέγεται πως προσάραξε στο ὄρος Αραράτ, το οποίο βρίσκεται στη μακρινή ανατολή της σημερινής Τουρκίας, κοντά στα σύνορα με την Αρμενία και το Ιράν, στο υψηλότερο σημεῖο της λεκάνης του Ευφράτη.

Στα δύο ἄκρα της Εύφορης Ημισελήνου, στην Αίγυπτο, ἀπὸ τη μια, και στη Μεσοποταμία (περίπου στο σημερινό Ιράκ), ἀπὸ την ἄλλη, ἄρχισαν να αναπτύσσονται δύο χωριστοὶ πολιτισμοί. Το 2686 π.Χ. δημιουργήθηκε στην Αίγυπτο το λεγόμενο Παλαιὸ Βασίλειο, με την ενοποίηση του Ἄνω και του Κάτω Βασιλείου. Ἰσως μισὴ χιλιετία νωρίτερα εἶχε ωριμάσει ο πολιτισμὸς των Σουμερίων στην εὐφορη περιοχή μεταξὺ του Τίγρη και του Ευφράτη, οι οποίοι

εκείνη την περίοδο είχαν χωριστές εκβολές στον Περσικό Κόλπο.¹ Οι τεχνολογικές καινοτομίες που σημειώθηκαν στην περιοχή της Εύφορης Ημισελήνου περιλαμβάνουν την ανάπτυξη της γεωργίας και την καθιέρωση της άρδευσης, καθώς και την εφεύρεση της υαλουργίας και του τροχού.

Η γραφή εφευρέθηκε από τους Σουμέριους. Αρχικά συνίστατο σε κυκλωτερείς εγχαράξεις σε υγρό πηλό, ο οποίος στη συνέχεια ψηνόταν ώστε να σταθεροποιηθεί η εγγραφή – οι πρώτες εγγραφές ήταν πιθανόν απεριθμήσις βοοειδών, δοχείων σίτου και ούτω καθεξής. Με την εφεύρεση της σφηνοειδούς γραφίδας από καλάμι, αυτά τα εντυπώματα εξελίχθηκαν στη σφηνοειδή γραφή, με διακριτά ψηφία, ικανά να αποτυπώσουν πράγματα και, αργότερα, την ίδια τη γλώσσα. Η σουμερική, όπως τη μιλούσαν στη νότια Μεσοποταμία, θεωρείται «απομονωμένη γλώσσα» με άλλα λόγια, φαίνεται πως ήταν μια πρωτότυπη γλώσσα που δεν προήλθε από κάποια άλλη προϋπάρχουσα – εκτός, ίσως, από κάποια πρώιμη προφορική παλαιολιθική γλώσσα *πίζιν*^{*}. Οι Σουμέριοι κατοικούσαν σε ανεξάρτητες πόλεις-κράτη, ο πληθυσμός καθεμιάς από τις οποίες κυμαινόταν περί τους 20.000-30.000 κατοίκους. Τα σύνορα των κρατών αυτών σηματοδοτούνταν από διώρυγες και συνοριακά ορόσημα. Κατά την άποψη των περισσότερων ειδικών, οι Σουμέριοι μπορεί να αποτελούσαν πολιτισμό, αλλά όχι αυτοκρατορία. Ωστόσο, μέσα από αυτόν τον καινοτόμο πολιτισμό γεννήθηκε η Ακκαδική Αυτοκρατορία (2334-2154 π.Χ.).

Μία από τις πρώτες αναφορές στην Ακκάδ απαντά στη Γένεσι, το πρώτο βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης. Εκεί καταγράφεται πως ο

* Μια γλώσσα με απλουστευμένη γραμματική δομή που χρησιμοποιείται σαν μέσο επικοινωνίας, κυρίως για λόγους εμπορίου, μεταξύ δύο ή περισσότερων εθνοτικών ομάδων που δεν έχουν κοινή γλώσσα. (ΣτΕ)

Νεβρώδ (ή Νεμρώδ), δισέγγonos του Νώε, ίδρυσε ένα βασίλειο που περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, τη Βαβυλώνα και την «Αρχάδ» (ή «Αχάδ»). Σύμφωνα με τον μύθο, ο Νεβρώδ είχε αναλάβει να χτίσει τον Πύργο της Βαβέλ, ένα οικοδόμημα που θα ήταν τόσο ψηλό, ώστε θα έφτανε στα ουράνια. Αυτό εξόργισε τόσο πολύ τον Θεό, ώστε έκανε τους χτίστες του πύργου να μιλούν διαφορετικές γλώσσες, για να δυσχεραίνονται οι προσπάθειές τους, και διαίρεσε την ανθρωπότητα σε διαφορετικές γλωσσικές ομάδες. Ορισμένοι μύθοι ταυτίζουν, επίσης, τον Νεβρώδ με τον Γιλγαμές, ήρωα του ομώνυμου έπους, του παλαιότερου λογοτεχνικού έργου που μας είναι γνωστό. Εξ αυτού μπορεί να θεωρηθεί πως ο Νεβρώδ είναι μάλλον μυθικό πρόσωπο, το οποίο συγκεντρώνει στοιχεία από πολλούς και διάφορους ήρωες της αρχαιότητας, η ταυτότητα των οποίων χάθηκε ή θόλωσε μέσα στον ρου της προϊστορίας.

Ο πρώτος ιστορικά επιβεβαιωμένος ηγεμόνας της Ακκαδικής Αυτοκρατορίας ήταν ο Σαργών, ο οποίος γεννήθηκε περί τα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. Εντούτοις, δεν γνωρίζουμε το πραγματικό όνομα αυτού του προσώπου: Σαργών σημαίνει απλώς «ο αληθινός βασιλιάς». Διχογνωμία επικρατεί μεταξύ των ακαδημαϊκών ακόμα και για τις λεπτομέρειες σχετικά με τη ζωή και τη βασιλεία του Σαργώνος, γεγονός που, για άλλη μια φορά, καθιστά τον ιστορικό ερευνητή ευάλωτο στην κατηγορία πως αξιολογεί και αποτιμά τα ήθη μιας εποχής αντί για τα συσσωρευμένα τεκμήρια, ενσωματώνοντας συχνά αντιφατικά στοιχεία.

Η θρυλική περιγραφή για τον Σαργώνα ως νήπιο φέρνει στον νου οικείες εικόνες και εξιστορήσεις:

❖ Η μητέρα μου ήταν «αλλαξοπαίδι» [ένα παιδί που τοποθέτησαν νεράιδες στη θέση ενός ανθρώπινου παιδιού], τον πατέρα μου δεν τον ήξερα [...]. Εκείνη με έβαλε σε ένα καλάθι

από πάπυρο και σφράγισε το κάλυμμά του με πίσσα. Το έριξε στο ποτάμι, και το καλάθι επέπλευσε [...].

Η περιγραφή αυτή παραπέμπει ευθέως στην ιστορία του νηπίου Μωυσή, στον ινδουιστικό θεό Κρίσνα, στον Οιδίποδα, ακόμα και στον Μεσσία. Φαίνεται πως επρόκειτο για κάποια μορφής αρχαιολογικό μύθο, αναγκαίο για τέτοιου είδους πρόημα –ή οιονεί– θεικά ή ιερά πρόσωπα. Όπως και ο Μωυσής ύστερα από σχεδόν μία χιλιετία, ο Σαργών βρέθηκε, υιοθετήθηκε και πρόκοψε στο νέο του σπιτικό, στο βασίλειο της Κισσίας, τμήματος του συμερικού πολιτισμού. Όταν μεγάλωσε ο Σαργών, ανέλαβε τη σημαντική θέση της συντήρησης των αρδευτικών τάφρων του βασιλείου, επικεφαλής μιας μεγάλης ομάδας εργατών. Οι εργάτες αυτοί ήταν μάλλον έφεδροι πολιτοφύλακες, ειδικευμένοι στη χρήση όπλων. Σε κάθε περίπτωση, ο Σαργών κέρδισε την αφοσίωσή τους και εκείνοι τον βοήθησαν να ανατρέψει τον Βασιλιά της Κισσίας, Ουρ-Ζαμπάμπα, γύρω στο 2354 π.Χ.

Λίγο μετά την κατάληψη της εξουσίας, ο Σαργών κατόρθωσε να κατακτήσει μια σειρά από γειτονικές συμερικές πόλεις – μεταξύ των οποίων, την Ουρ, την Ουρούκ* και πιθανώς τη Βαβυλώνα. Έπειτα από κάθε νίκη, «γκρέμιζε τα τείχη της πόλης» και η εκάστοτε πόλη ενσωματωνόταν στην Ακκαδική Αυτοκρατορία. Λέγεται πως ο Σαργών ίδρυσε την πρωτεύουσα Ακκάδ (ή Ακκαδία ή Αγάδεια ή Αγάδη). Σύμφωνα με μια πηγή, «ανέκοιψε χώμα από την τάφρο της Βαβυλώνας και δημιούργησε το αντίστοιχο της Βαβυλώνας δίπλα στην Αγάδεια». Στο σημείο αυτό, ο Σαργών έχτισε το παλάτι του και εδραίωσε την κυβέρνησή του και τους στρατώνες για τους

* Σε (παλαιότερα) ελληνικά κείμενα, η Ουρ και η Ουρούκ απαντούν και ως Ώρεια και Ωρύγεια αντίστοιχα. (ΣτΜ)

άνδρες του. Ίδρυσε ναό προς τιμή της Ισθάρ (ακκαδική ονομασία της σουμερικής θεάς της γονιμότητας και του πολέμου) και του Ζαμπάμπα (του πολεμιστή θεού της Κισσίας). Δυστυχώς, η Ακκαδία δεν έχει ανακαλυφθεί ακόμα και εξακολουθεί να είναι «η μόνη βασιλική πόλη του αρχαίου Ιράκ της οποίας η τοποθεσία παραμένει άγνωστη». Αυτό μας στερεί οποιαδήποτε άμεσα αρχαιολογικά ευρήματα, περιορίζοντας τις σχετικές γνώσεις μας σε ό,τι αναφέρεται σε βαβυλωνιακά πινάκια και κείμενα, τα οποία συχνά είναι πολλούς αιώνες μεταγενέστερα.

Σύντομα ο Σαργών ανέπτυξε ακόμα υψηλότερες φιλοδοξίες και σκόπευε να εξαπολύσει μια σειρά εκστρατειών, με την εκπεφρασμένη πρόθεση να επεκτείνει την αυτοκρατορία του σε όλο τον κόσμο – τουλάχιστον, στον τότε γνωστό σε εκείνον κόσμο. Αυτό συμπεριλάμβανε, φυσικά, το σύνολο της Εύφορης Ημισελήνου. Τελικά δεν το κατόρθωσε, αλλά η έκταση των εκστρατειών και κατακτήσεών του δεν παύει να είναι ούτως ή άλλως εντυπωσιακή. Τα μεταγενέστερα βαβυλωνιακά κείμενα που έμειναν γνωστά ως «Έπος του Σαργώνος» τον θέλουν να ζητάει τη συμβουλή των υφισταμένων του διοικητών πριν από την έναρξη των φιλόδοξων εκστρατειών του. Αυτό παραπέμπει σε έναν διοικητή μιας καλοκουρδισμένης στρατιωτικής μηχανής παρά σε έναν δεσποτικό ηγέτη ή στη μεγαλομανία που υποδηλώνουν οι εδαφικοί στόχοι του. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα ανδραγαθήματά του ανήχθησαν αργότερα στη σφαίρα του θρύλου:

❖ [Ο Σαργών] ήταν ασυναγώνιστος, δεν υπήρχε κανείς ισάξιος του. Το μεγαλείο του ήταν διάχυτο σε όλη τη γη. Διέσχισε τη θάλασσα προς ανατολάς. Το ενδέκατο έτος κατέκτησε τα δυτικά εδάφη έως τα πέρατα του κόσμου. Τα έθεσε υπό κοινή ηγεσία. Έστησε εκεί αγάλματά του και μετέφερε τα

λάφυρα από τη Δύση με πλοία. Διόρισε από έναν βασιλικό αξιωματούχο του ανά πέντε διπλές ώρες και κυβέρνησε ως σύνολο τις φυλές των εδαφών. Εισέβαλε στο Καζαλού και μετέτρεψε το Καζαλού σε έναν σωρό από ερείπια, έτσι που δεν απέμεινε ούτε κλαδί για να καθίσει ένα πουλί.

Το Καζαλού ήταν μάλλον μία από τις πρώτες κατακτήσεις του Σαργώνος, καθώς βρισκόταν, κατά πάσα πιθανότητα, ανατολικά του Ευφράτη, κοντά στη Βαβυλώνα. Η τελική έκταση των κατακτήσεων του Σαργώνος παραμένει εντυπωσιακή. Οι στρατιωτικοί άθλοι του σίγουρα έφτασαν έως τις ανατολικές ακτές της Μεσογείου, «έως το δάσος από κέδρους και το ασημένιο βουνό». Αυτό θεωρείται αναφορά στο Αμανό Όρος και στην Οροσειρά του Ταύρου, που εκτείνεται κατά μήκος των συνόρων της Ανατολίας (σύγχρονη Τουρκία). Κάποιοι θρύλοι θέλουν τον Σαργώνα να προελαύνει ακόμα πιο πέρα, εντός της ίδιας της Ανατολίας. Κάτι τέτοιο είναι εύλογο, καθώς τα περάσματα μέσα από αυτά τα βουνά ήταν κατειλημμένα από εχθρικές φυλές που έλεγχαν έτσι τους εμπορικούς δρόμους ανάμεσα στην Ακκαδία και στην Ανατολία, στην Αρμενία και στο Αζερμπαϊτζάν, απ' όπου η αυτοκρατορία προμηθευόταν κασσίτερο, χαλκό και άργυρο.

Η παρουσία αυτών των φυλών ίσως εξηγεί επίσης τον λόγο για τον οποίο ο Σαργών πραγματοποιεί τις νότιες εκστρατείες του, που θα εξασφάλιζαν εμπορικές διόδους για τα μέταλλα αυτά και στη νοτιοανατολική Περσία και στο Ομάν. Μια τέτοια ή μια ακόμα μεγαλύτερη εκστρατεία στα ανατολικά εδάφη θα προστάτευε και την πρόσβαση στο λάπις λάζουλι, που προερχόταν από το βορειοανατολικό Αφγανιστάν. Αυτός ο ημιπολύτιμος λίθος, περιζήτητος για το έντονο μπλε χρώμα του, γυαλιζόταν και χρησιμοποιούνταν σε περιδέραια, περιάπτα και ψηφιδωτές διακοσμήσεις σε αγαλματίδια.